

נתקבלו במערכת

אורך ימים אשביעהו. 71 מפגשים עם ההיסטוריה. יעקב פרנק. הרצליה, ספרי ניב, תשפ"ד. 487 עמ'. (www.nivbook.co.il)

יעקב פרנק הוא נכדו של רבי צבי פסח פרנק רבה של ירושלים. ממרום גילו, באמצע העשור העשירי לחייו, הוא מספר על 71 מפגשים במהלך פעילותו הציבורית המגוונת עם גדולי הדור, עם שועי עולם, עם יהודים גדולים ולהבדיל עם גויים מעניינים. הספר פותח בזיכרונותיו הצלולים והמרתקים על סבו הרב פרנק, ממנו הוא עובר לראי"ה קוק ולרב הרצוג ולרבי מלובביץ' ולאדמו"ר מגור האמרי אמת' ולרבי אריה לויין ולחזון איש. הרב דסלר, הרב מפוניבז' ועוד. משם הוא מדלג לבן גוריון, דוד רזיאל, נחמה ליבוביץ', בגין, גורודיש, גולדה ודיין, ומן הצד השני הוא מספר על קשריו עם אורד וינגייט האנגלי, הקיסר היילה סלאסי מאתיופיה, ניקיטה חרושצ'וב הרוסי, נהרו מהודו, צ'אוצ'סקו מרומניה ואחרים. הספר מסתיים בקשר המיוחד שמרגיש המחבר ליונה הנביא בגלל כמה קווים דומים בביוגרפיה שלהם לדעתו, והוא מעיד שכבר שבעים שנה ברציפות הוא עולה למפטיר במנחה של יום הכיפורים וקורא 'מפטיר יונה', כאשר ביום כיפורים תשפ"ה הבעל"ט זו תהיה הקריאה ה-71 בעז"ה...

איוב. עולם בנוי וחרב ובנוי. פרשנות והגות. גבריאל גולדמן. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשפ"ד. 649 עמ'. (02-6526231)

מי שמתכוון ללמוד ברצינות את ספר איוב מומלץ לו שישגי את הספר הזה. חד משמעית. הרב גולדמן, רבו של כפר אדומים ומוותיקי רבני מכון פוע"ה, מחנך ומחבר, פורש לעיני המעיין פירוש שפוחח לפניו את ספר איוב על תוכנו וסגנונו המיוחד ורעיונותיו ומסקנותיו ודברי חז"ל וגדולי המפרשים עליו, ועל פסוקיו וביטוייו ורעיונותיו, כך שבסופו של דבר הספר ותובנותיו מתבררים ומתבהרים מכל בחינה שהיא. המחבר מנסה עד כמה שאפשר לתת לספר לפרש את עצמו, והוא מגלה בשיטה זו הבנות חדשות ומבסס ישנות באופן מבריק ומשכנע. יש להאריך באיכויותיו של החיבור הזה, שמחולק למבואות (כולל מבוא מקסים של רבי חיים סבתו שליט"א, ראש ישיבת ברכת משה, רבו וידידו של המחבר), פרקי הקדמה ועיון, סיפור המעשה, מחזור ראשון - צדיק ורע לו, מחזור שני - רשע וטוב לו, מחזור שלישי - משפט הרעים לאיוב, פרקים על מענות אליהוא ומענות ה', ופרקי סיום. גם מספרי מחקר וממאמרים אקדמאיים לא מנע הרב גולדמן את עצמו, ואת הדברים המשובחים והמועילים שמצא בהם הכניס להערותיו פנימה. זו לא היצירה הראשונה שיוצאת מתחת ידיו של המחבר, יזכה להתחיל חיבורים רבים ולסיימם.

בירור עניין החרוסת בליל הסדר. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשפ"ד. רכו+קכו עמ'. (02-6250319)

לא יאומן איך סוגיא המפרנסת שורות ספורות בגמרא עשויה להיגלות כעולם מלא של שיטות

ודעות של ראשונים ואחרונים, קושיות ותירוצים ובירורים, שחלקם משמעותיים גם לפסיקת ההלכה למעשה. פרטי הלכות החרוסת כוללים את מהותה ודרך הכנתה ואת דרך הטיבול בה, ויש בהם ענייני הלכה ומנהג רבים. אין פלא אם כן שידידי הרב לובאן חוזר כפעם בפעם לסוגיא זו, ומוציא מהדורה אחר מהדורה, האחת משובחת ומורחבת מקודמתה, שמלקטת ומבארת ומציגה לפני הלומד את כל מה שנאמר ושיש לומר במצוה מתוקה, תרתי משמע, זו. ב"ז פרקים המשתרעים על פני למעלה ממאתיים עמודים צפופים מראה לנו המחבר למה אפשר להגיע כאשר מתרכזים בנושא הלכתי אחד ונעשים בעניינינו ל'בעל מלאכה אחת'. מסקנת החיבור על רגל אחת היא שהחרוסת צריכה להיות חמוצה-מתוקה, שיש להוסיף לה משקה לקראת הטיבול, ושיש לצרף לה תבלינים כפירושם בחז"ל - לא תבלינים טחונים אלא גבעולים של צמחי תבלין. במקביל מאריך המחבר בחשיבות שמירת מנהגי אבות, למרות שמדובר לפעמים בניסיון לרבע את העיגול... המחבר צירף לספר את הקונטרס 'חרוסת מצוה' מאת הרב דוד שמואל קלופפר, ובו דיונים ובירורים נוספים במצות החרוסת וגדריה וטעמיה ואופן קיומה וגם דברי אגדה בעניינה. לא רק על מצוה חביבה זו של החרוסת בליל הסדר בא ספר זה ללמד, אלא על העומק והרוחב והגובה של דברי תורה והלכה שתלמיד חכם אוהב תורה עשוי להגיע אליהם בעקבות עמל למדני ממושך ומדויק. זהו רק ספר אחד בסדרת ה'בירורים ההלכתיים' 'אור ציון', שגם היא רק אחד ממפעליו התורניים-ספרותיים של ידידי הרי"ד לובאן שליט"א.

בעל מלחמות מצמיה ישועות. הרב יעקב אריאל. ניצן, מרכז תורה ומדינה, תשפ"ד. 200 עמ'. (merkaz@toramedina.org.il)

עם ישראל בארץ הקודש נמצא שוב במלחמה. שכנינו הרעים יצאו ממאורותיהם בבוקר שמיני עצרת שחל בשבת, ורצחו ושרפו ופצעו וטימאו וחספו נער וזקן וטף ונשים. עם ישראל התאחד מיד בעוז ואמונה והיכה את הרשעים מכות נאמנות, אבל המלחמה עוד ארוכה וקשה, ויקח זמן עד שיתקיימו לעינינו דברי המשורר האלוקי (תהלים י, טו-טז) שְׁבֹרֵעַ יָרֻעַ וְשָׁעָ, יָרַע תְּדָרוֹשׁ וְיָשְׁעוּ בְּלִי תִמְצָא, ה' מְלַךְ עוֹלָם וְעַד אֶבְדוּ גוֹיִם מֵאֶרֶץ. מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א כתב ודיבר במשך שנים במסגרות רבות ושונות על המישור ההלכתי והמחשבתי של מלחמות ישראל בימים ההם ובזמן הזה, ויפה עשו ראשי 'מרכז תורה ומדינה' שאספו מתוך מאמריו וספריו הרבים של רבנו שליט"א ארבעים פרקים שעוסקים במהות המלחמה, עומדים על כך שמדובר ראשית-כל במלחמת דת - למרות שרבים מתוכנו ומנסים להסתיר ולטשטש את העובדה המהותית הזו, מדברים על ההקרבה ועל הייסורים, על אתחלתא דגאולה ועל 'קמעא קמעא', על מלחמת רשות ומצוה, על היחס הנכון להערכות של מומחי הביטחון, על מוסר המלחמה ועל טוהר הנשק, על צדק ועל ניצחון, על נקמה ועל היחס לגופות המחבלים, על ההתייחסות הראויה לציבור 'לא מעורב' ולאספסוף אזרחי ולאוכלוסייה כבושה, על היחס הנכון לאיסלאם, ועוד ועוד, ויצרו מהם ספרון מהודר ומסודר ומככים מאוד. זהו חלק מפרויקט שיאסוף וירכז את כל מה שנכתב בנושא יחסה של תורה למלחמה בכל כתיביו של מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א, יאריך ה' ימיו ושנותיו בבריאות ונחת.

ברית האהבה והשלום. הרב שמואל מוהליבר. כתבים על ציונות, חינוך, מחשבה ומעשה. ירושלים, מגיד-קורן ו'ציוני דרך', תשפ"ד. 452 עמ'. (08-9340034)

הרב מוהליבר היה קודם כל מגדולי התורה של דורו. הוא נולד לפני מאתיים שנה בדיוק בליטא, וכראוי לעילוי צעיר בן למשפחת רבנים מכובדת למד בצעירותו הרבה תורה וחוכמה בבית אביו ועם למדנים ורבנים שונים, ובהמשך עבר ללמוד בישיבת וולוז'ין, בנה בית, עסק מעט במסחר, התחיל לכתוב מאמרים וספרים בענייני הגות והלכה, והרבה להתכתב עם גדולי ישראל מרבותיו וחבריו. כאשר עסקיו נקלעו לקשיים קיבל על עצמו את עול הרבנות בקהילות שונות, ובשנותיו האחרונות שימש כרבה של העיר החשובה ביאליסטוק. בשלב מסוים החל לעסוק בצרכי ציבור, בתחילה בפעילות נגד השתלטות ה'משכילים' על החברה והתרבות במזרח אירופה, ובהמשך בעידוד ואירגון הפעילות למען יישוב ארץ ישראל, עד שהפך לאחד מראשי תנועת 'חיבת ציון'. הכל תלוי במזל, ומבחינת הזיכרון הציבורי לא שפר גורלו של הרב מוהליבר - רוב כתביו אבד ונשרף כך שגדולתו בתורה כמעט שלא באה בימינו לידי ביטוי (מכתביו נאסף ונערך שו"ת מהר"ש מוהליבר, בין השאר כתב תשובה מקיפה ביותר על סוגיית 'קו התאריך', מהתשובות הראשונות והבסיסיות בנושא הלכתי סבוך זה), וגם פעילותו העצומה בחיזוק ישוב הארץ כמעט נשכחה. לפני כמה שנים הועלו עצמותיו ליישוב 'מזכרת בתיה' וגם הוקם בה מכון להנצחת זכרו בשם 'ציוני דרך', וספר מהודר זה הכולל ליקוטים מכתביו עם מבוא ביוגרפי והיסטורי הוא אחת מהפעולות המבורכות של מכון זה. יישר כוחם של היוזמים והעורכים, אנשי מזכרת בתיה אחיה ארקין ואברהם מוניץ.

דברי חכמים. דרושים וחיידושי סוגיות על מסכתות הש"ס ופרשיות התורה מאת גדולי הדורות. רבי אברהם דאנציג. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ג. 30+שכט עמ'. (office@machon-y.com)

חיבורים רבים חיבר רבי אברהם דאנציג זצ"ל בעל 'חיי אדם', אלו שנדפסו עשו לו שם עולם, ואחרים לא זכה להוציא לאור ורובם אבד במהלך השנים. והנה נמצא בין גנוזי כתבי היד של רבי יעקב מאיר זצ"ל אב"ד סטרסבור שבאלזס, שנשמרו בידי צאצאיו בני משפחת גוגנהיים, כתי"י של בעל חיי אדם שחובר על ידו בצעירותו, שלא ברור כיצד התגלגל לבין כתבי היד של זקנם. מדובר על לקט של פירושים וביאורים ודרשות מכל חלקי התורה מאת עשרות מגדולי ישראל מהדורות שלפניו, מהם רבי אברהם ברודא מפפ"מ, רבי שמואל הילמן ממנהיים, רבי יהונתן אייבשיץ, רבי מאיר פישלס מפראג, רבי נתנאל וייל בעל 'קרנן נתנאל' ועוד, כולם נאספו ללא סדר מכוון במחברת מסודרת שמלקטה נתן לה את השם 'דברי חכמים'. בשיתוף פעולה עם מכון ירושלים יצא לקט חשוב זה כלול בהדרו, מסודר על פי סדר המסכתות והפרשות, מוער וממפותח. יישר כוחם של כל העוסקים במלאכה.

דולה ומשקה. לקט שיחות בענייני מידות (ב). מאת הרב יעקב הורוביץ. עורך: תומר חיים בכר. אופקים, תשפ"ד. 28+תקכה עמ'. (052-7610658)

זהו כרך שני העוסק בענייני מידות, מתוך שיחותיו של גיסי הגדול ראש ישיבת אופקים רבי

יעקב הורוביץ זצ"ל במהלך השנים תשל"ב-תשס"ט. חלק ניכר מהשיחות הוקלטו, אחרות סוכמו, ולרבות מהן נמצאו גם ראשי פרקים בין כתביו של הרב הורוביץ עצמו זצ"ל, והרב תומר בכר, מתלמידיו הקרובים והמובהקים של גיסי, שכבר איתמחי גברא וקמיעא בכרכים הרבים שערך בכישרון רב (הראשונים עוד בחיי המחבר) על המועדים (7 כרכים), על התורה וקניינה, על גלות וגאולה ועל מידות, מצרף אליהם עתה את כרך 'מידות' השני. אין דומה קריאה לראייה ושמייעה, ולכן הספרים מיועדים קודם כל לתלמידי הרב זצ"ל שראו ושמעו בזמנם את הדברים נאמרים מפי כהן גדול ועם הספר יוכלו לחזות במעמד מתן התורה הזה מחדש, אבל גם מי שלא זכה - יפיק תועלת רבה מהדברים. כתלמיד מובהק של הגר"י הוטנר זצ"ל אחז גיסי בשולי גלימתו של המהר"ל, ועל פיו, וגם על פי גדולי התורה והמחשבה והמוסר האחרים, ביאר סוגיות באמונה ויראת שמים, סלל דרכים למוח וללב, וגילה פנים יפות וחשובות בתורה שלא נגלו לפניו. בחוכמתו וידיעותיו המופלגות ובאישיותו הכובשת הצליח גיסי להקים בחייו אימפריה של תורה בירכתי הנגב. לפני פטירתו בטרם עת בן ס"ו שנים בלבד בשנת תש"ע אמר לי גיסי זצ"ל שהוא מעריך שזכה לגדל יותר מאלף תלמידים מובהקים, נוסף לרבים שספגו ממנו תורה וחוכמה ומוסר ויראת שמים מלוא חופניים אבל לדרגת 'תלמידים מובהקים' לא הגיעו. יישר כוחה של אחותי הרבנית אסתר שתח' שהיא המנוע הדוחף והקטר המושך את כל המעשה הגדול הזה, בעזרתו של בן דודנו ותלמיד מובהק של רבנו הרב יוסף חיים הברמן רב הפעלים. סדרת 'דולה ומשקה' עומדת להתרחב ולכלול גם שיעורים וביאורים על המסכתות מתורתו של הרב זצ"ל, תועלת גדולה לעולם התורה כולו. תנצב"ה.

הגירושין בהלכה. רפאל קרויזר, ירושלים, תשפ"ג. 447 עמ'.
(refael.kroizer@gmail.com)

גירושין הם תמיד עניין כאוב ומסוכן ומורכב, מעשית ורגשית. מעורבים בפירוק המשפחה עניינים הלכתיים וכלכליים וחינוכיים ורגשיים וחברתיים גם כאשר הכל נערך בהסכמה הזדנית, ק"ו כאשר מדובר בגירושין קשים ומרים וכואבים, ועוד יותר כאשר הילדים מהווים חלק משדה המערכה בין בני הזוג. מה שיכול להקל על שני בני הזוג, ולהאיר במעט את האפלה בסבך המורכב הזה, הוא המידע על כל פרטי הנושאים העומדים עתה על הפרק, מעבר לכתיבת הגט ומסירתו שהם באחריותו של בית הדין. מדובר על ענייני תשלום הכתובה והמקרים שבהם האשה מפסידה את כתובתה, חלוקת הרכוש, הטיפול בילדים המשותפים, התנהגות נכונה לפני הגירושין הצפויים ובמהלכם ואחריהם ועוד, הלכות רבות והנהגות רבות שמעטים הספרים שעוסקים בהם בצורה מובנית ומסודרת ושיטתית. המחבר מדגיש שתמיד עדיף להגיע להסכמה ולנהוג לפני משורת הדין אחרי שבני הזוג החליטו סופית על פירוק המשפחה כדי לגמור פרק זה בשלום, ובכל זאת כדאי שלפני בני הזוג וכל העוסקים בנושא יהיה מונח ספר הדרכה הלכתי-משפטי כדי לדעת מה הם חובותיהם וזכויותיהם בכל שלב. המחבר הוא ת"ח ומרביץ תורה ומחבר ספרים חשובים שטרם רבות כדי להציג לפני הציבור ספר בהיר וידידותי-למשתמש, מעין מדריך שעוסק בחשיבות שלימות הבית, בהחלטה על הפירוד, בתהליך הגירושין, ביחס לילדים במהלך הגירושין ואחריהם, ביחסי הממון בין בני הזוג לפני ואחרי

הגירושין, במעשה הגירושין - וגם בהכנות לזיווג השני. הספר עבר תחת עיניהם הבוחנות של דיינים ותיקים וגם של מומחים למשפט, ויועיל רבות לנדרשים לו, והלוואי שהם יהיו מעטים.

היינו כחולמים. מסע אינטלקטואלי אל החלומות. שלמה יעקובוביץ. ישראל, סטימצקי, תשפ"ד. 185 עמ'. (publishing@steimatzky.co.il)

סבתו של המחבר, נערה ניצולת שואה השוהה במחנה פליטים, משנה בעקבות חלום שחלמה את כיוון מסעה - לא לתקופת שיקום בשבדיה אלא להשתתפות פעילה בבנין ארץ ישראל. בעקבות החלום והגשמתו והסיפור המשפחתי שבעקבותיו חש המחבר כל חייו מעין קשר אינטימי לחלומותיו ורצון עז לשבור את המחיצה שמבדילה בינינו לבין חלומותינו, והוא פותח במסע ארוך המשלב היסטוריה ופסיכולוגיה ופיזיולוגיה של השינה, והתחקות אחר מסורות עמים בנושא הזה. כמובן שהוא פותח גם את ארון הספרים היהודי שמלא וגדוש בענייני חלומות מהתנ"ך ועד לספרי המקובלים, ומגיש את כל תובנותיו לפני הקוראים. הספר מסתיים בדבריו של הראי"ה קוק זצ"ל ב'שמונה קבצים': 'החלום החופשי, המורד במציאות וגבוליה, הוא הוא באמת האמת היותר הווייתית של המציאות'...

המאור הגדול לרז"ה עם מלחמת ה' לרמב"ן המבואר. על מסכת בבא מציעא. מהדיר: שמחה הבר. קרני שומרון, תשפ"ג. יא+346 עמ'. (simhaber@gmail.com)

רבי זרחיה הלוי 'בעל המאור' נחשב לאחד מגדולי הראשונים, ודעותיו בכל נושא הלכתי שבו עסק נמצאות תמיד במרכז הדיונים של הראשונים והאחרונים בסוגיא. בולטים מאוד חילוקי הדברים הקשים-לעיתים שבינו לבין חברו ובר-פלוגתתו הראב"ד שספרו 'כתוב שם' כולו מלא הערות והשגות על דברי הרז"ה, ומאידך הדיונים שדן הרמב"ן, שחי דור אחד אחריהם, בספרו 'מלחמות ה', העוקבים באופן שיטתי אחרי דברי הר"ף והערות הרז"ה עליו, כשדיונים אלו כאמור מהווים כמעט תמיד את המרכז הלמדני של הסוגיא. ספרי המאור והמלחמות נדפסו תמיד בתחתית דפי הר"ף באותיות קטנות ובשיבושים רבים, ונדרש מאמץ רב כדי להבינם על בוריים. בשנים האחרונות יצאו לאור כמה מהדורות מתוקנות-יחסית של המאור ו'כתוב שם' והמלחמות, אבל הרב הבר, ר"מ בישיבת קרנ"ש ובנו של מייסד הישיבה וראשה הרב שמואל שליט"א, טרח ועשה מלאכה יסודית-ביותר בביור נוסח המאור והמלחמות ובהוספת הערות על דבריהם עם ביירוים ועיונים ונספחים, עם התייחסות רבה לדברי הראב"ד בביירוים ובעיונים. הוא שילב בלשון המאור עצמו גם משפטים ותיבות שמצוטטים בראשונים שהביאו את דבריו, ובחלק הביאור - נוסף על הקדמות המקילות על הבנת דבריו הקצרים של בעל המאור - נמצא ביאור רציף של המו"מ שבין המאור והמלחמות. נוסף על כך בחלק העיונים נידונות נקודות עיוניות העולות מדברי הר"ף והמאור והמלחמות וההתייחסות של האחרונים לעניינים אלו, כך שחלק זה מחבר בין העיון בדברי הראשונים החשובים האלו לבין הלימוד העיוני בסוגיא עצמה. המאור והמלחמות המבואר על מסכת ב"מ יצא לאור ראשון, ובקרב בעז"ה יצאו לאור כרכים נוספים על מסכתות למדניות אחרות, לתועלת עולם התורה כולו.

הַתְּשֻׁבָּה וְשׁוּדְדֵי הַיָּם. סְפּוּרִים אֲמֵתִיִּים מִתְּקוּפַת הַרְאִשׁוֹנִים'. מְבַסְּסִים עַל אֲרוּעִים הַמְזֻקְרִים בְּסִפְרֵי הַתְּשֻׁבָּה, בְּתוֹסֶפֶת נֶפֶךְ. עִם אֵינְרִים צְבֻעוֹנִיִּים. הֵרֵב בּוֹעֵז מֵרַדְכִי. שְׁעֵלְבִים, סִפְרִית מִשְׁעוֹל שֶׁעִי מִכּוֹן שְׁלֵמָה אֹמֵן, תִּשְׁפ"ד. 126 עמ'. (sif.mishol@gmail.com)

רבי שמעון בן צמח דוראן זצ"ל היה מגדולי ישראל בספרד לקראת סוף תקופת הראשונים, כמאה שנה לפני הגירוש הגדול בשנת רנ"ב. הוא התגורר באי מיורקה הסמוך לספרד, ובפרעות של שנת קנ"א ברח לאלג'יריה שמעבר לים דרומה, והפך שם עם רבו וידידו הריב"ש לגדול הדור. מכון שלמה אומן הוציא לאור בזמנו, במסגרת מפעלי מכון ירושלים, את שו"ת התשב"ץ (חמישה כרכים, כולל תשובות של כמה מצאצאיו וגדולי דורו), וכן את ספרו 'בין שמועה' על ענייני כשרות ואת הספר 'אוהב משפט' על איוב. מספר התשב"ץ ומספריו האחרים ליקט עמיתיי ושותפי הרב בועז מרדכי שליט"א סיפורים שאירעו בימים הסוערים ההם, והוסיף להם מעט נופך. הספר נוקד ואוּךְ, וכך הקורא שוקע כולו בתוך סיפור חיי אבותינו באיזור זה של העולם בתקופה שלפני כ-600 שנה. הוא צופה בבריחת הרשב"ץ ומשפחתו מהאי מיורקה, ומצטרף אליו ולפעליו ולפסיקותיו עם התמנותו כראש הדיינים באלג'יר. באותה תקופה שודדי הים, גם מספרד הנוצרית וגם מאיזור אלג'יר המוסלמית, הטילו את חיתתם על המפליגים בים, וההפלגות היו מסוכנות מאוד. בתוך התשובות שכתב הרשב"ץ ב'שו"ת התשב"ץ' כלולים סיפורים על מעשי שוד בים וביבשה ועל חיי האנוסים בספרד, וארבעה סיפורים כאלו מובאים בכרך זה. כדי לשבר את האוזן וכדי להדגיש שבדברי תורה עסקינו הובאו בספר גם הציטוטים של הסיפורים וחלק מהדין ההלכתי כלשונם במקור, כשהם משולבים בכל פרק בתוך מסגרת על רקע דמוי קלף. יש כאן מעשה אומנות של שילוב דברי תורה והלכה עמוקים עם סיפור היסטורי סוחף ואמין, ואולי זו התחלה של ז'אנר חדש של ספרי ילדים ונוער לציבור התורני. יפה כתב מורנו רבי שמואל אליהו שליט"א בדברי ברכתו לספר שכל קורא חייב תודה לאבות אבותיו שמסרו נפשם על התורה והמצוות כמו כמה מגיבורי הספר, כי בלי גבורתם ומסירת נפשם מסתמא הקורא עצמו לא היה מחזיק עתה בספר זה. רשמנו בחיור על הכריכה שהספר מיועד לגילאי 9-99, ואמנם קיבלנו כבר תגובות שגם יהודים מבוגרים שהספר הגדוש בציורים ומפות הגיע לידם לא עזבו אותו עד תום קריאתו...

חבל נחלתו. מאמרים ותשובות דיני תורה. חלק עשרים ותשעה. יעקב אפשטיין. שומריה, תשפ"ד. 338 עמ'. (emuna54@017.net.il)

הכרך השנתי בסדרה הנפלאה 'חבל נחלתו' מאת הרב אפשטיין, מוותיקי ובכירי החוקרים של מכון התורה והארץ וממפריחי לימוד התורה בחבל לכיש ביישוב שומריה המחודש, יצא עתה לאור. נ"ט סימנים בספר, בהן שאלות קלאסיות כמו דיני ברכות השחר למי שלא ישן בלילה (רבו הספיקות ולכן יש לשמוע את הברכות מאחר ולענות אמן, כמקובל), ושאלות שהזמן גרמן - כמו אם מותר להתפלל סמוך לגופות מרקיבות של מחבלים המדיפות ריח רע (רק אם שמים 'מסכת קורונה' על האף הספוגה בנוזל בעל ריח חריף כך שלא מריחים את הסירחון, אחרת אי אפשר להתפלל ולברך שם), אם צדקו פוסקי הרבנות הצבאית בכך שהתירו ללוחמים במקרים מסוימים לצאת לביתם להתרעננות בשבת (ככלל היתר שניתן

בשעת הדחק ליחידים אי אפשר לעשות ממנו היתר מרווח לרבים, וקיים חשש מנזק גדול לשמירת השבת בעתיד בצה"ל ומחוצה לו. ועיי"ש גם בתגובת מורנו הגר"י אריאל שליט"א), מה הם הכללים בדיני אבילות לגבי הגדרת 'שמועה רחוקה' לנרצחי שמחת תורה תשפ"ד שזיהוים וקביעת מותם התעכבו, היתר לאשה שהרתה בעקבות אינוסה ע"י מחבל להפיל את העובר תוך ארבעים יום להריון (בתוספת הערה שאשה שנבעלה ע"י גוי אפילו באונס אסורה לכהן, ואפילו לבעלה אם הוא כהן!), איסור גמור על נטילת שלל מלחמה ע"י חיילים להוציא מזכרות חסרות ערך כספי, ועוד ועוד. תשובות רבות מלוות בהערות מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א כנ"ל, אך הפעם נעדרו הערותיו הקבועות של הגר"א נבנצל שליט"א - הן נשלחו למחבר זמן רב לפני ההדפסה, אך כנראה באשמת דואר ישראל שמסרך את דרכיו לאחרונה לא הגיעו ליעדן, וחבל על דאבדן. בסוף הספר צורף קונטרס עם דברי הערכה וזיכרון לרב זאב נוימן זצ"ל, איש ספר וחסד, עורך ומהדיר מיומן, שזכות הרבים תלויה בו.

יושביה עליה. מאתגרי הדמוגרפיה במדינה יהודית. עורכים: הרב נריה גוטל והרב דוד שטרן. ניצן, מרכז תורה מדינה, תשפ"ד. (merkaz@toramedina.org.il)

מדינת ישראל היא בהגדרתה מדינת העם היהודי, ובמקביל היא מדינה מערבית דמוקרטית משגשגת ועשירה. שני הנתונים האלו הם הבסיס לדיונים והמאמרים בספר החשוב הזה, הכולל בירורים מדעיים ותורניים על ענייני הדמוגרפיה העכשוויים בארץ בהיבטיהם השונים - מותו של 'השד הדמוגרפי', ומהי האמת לגבי מספר הערבים בכל ארץ ישראל המערבית והתהליכים הדמוגרפיים הקורים בתוכם; מה הן העובדות ומהו הצפי ביחס לעובדים הזרים הרבים בישראל, החוקיים ואלו שלא; האם יש להעלות יהודים לארץ למרות הסכנות הרוחניות הקיימות בה, אולי יותר מאשר במקום הימצאם עתה; אחריות השלטון לאירגון ההתיישבות ברחבי הארץ, ובעיקר בפריפריה; האם יש להתייחס בתוכניות העתיד הדמוגרפיות בארץ לאפשרות הצטרפות מיליוני יהודים מ'עשרת השבטים' (התשובה שלילית, אין היום ציבור כלשהו בעולם שחי כיהודי ואינו מוכר, ואין עניין לקרב צאצאים מסופקים של עשרת השבטים שהזיקה שלהם ליהדות אפסית. ראוי לקרב את יהודי אתיופיה וחלקים מ'בני מנשה', בתנאי שהם מתגיירים כהלכה לפי הנחיות הרבנות הראשית); האם הגענו כבר לקו ההלכתי של 'רוב יושביה עליה'? (עדיין ספק); האמנם ריבוי הילודה כיום מסכן את עתיד האומה בארצה (צפיפות, אקולוגיה וכו')? (התשובה בקיצור: שטויות); האם ראוי שהמדינה תממן טיפולי פיריון? (יש לענ"ד לשים בראש סדר העדיפויות זוגות עם בעיות פיריון קלות וזניחות, שטיפולים קצרים וזולים יחסית יגרמו להם ללדת ילדים רבים נוספים, במקביל לזוגות מאתגרי פיריון שיידרשו לטיפולים ארוכים ומורכבים עד שיביאו לעולם לפחות בן ובת). מה אמור להיות היחס לזרים לסוגיהם השונים שקובעים את ישיבתם בארץ הקודש? ועוד. זהו עוד ספר יסוד בסדרת ספרי ההגות וההלכה האקטואליים-מאוד של מרכז תורה ומדינה בניצן בראשות הרבנים יגאל קמינצקי ופרופ' נריה גוטל שליט"א שמכיל חומר אמין ונגיש וידידותי-למשתמש, שמסקנותיו עשויות ואמורות להיות קווים מנחים לפעילות נציגי הציבור שלנו ובכלל.

ימי הפורים האלה. שיחות לימי הפורים מרבני ישיבת בית אל. בית אל, תשפ"ד.
402 עמ'. (moadim.beitel@gmail.com)

ארבעה רבנים ושלושה תלמידים מיישיבת בית אל עמלו וטרחו בסיוע חברים נוספים כדי לקבץ למקום אחד שיחות של כתריסר מרבני הישיבה על ענייני פורים, והתוצאה היא ספר מהודר ומרשים ובו כשלושים מאמרים בארבעה מדורים - 'קבעוני לדורות', 'קיימו וקבלו', 'אורה ושמחה' ו'מלחמה לה' בעמלק'. חלק מהמאמרים נכתב בידי הרבנים עצמם, וחלק אחר נערך מתוך שיעורים שהועברו בישיבה במהלך השנים, ונשמרו במאגרי האתר הנפלא 'ישיבה' שעל יד מוסדות ישיבת בית אל. כל המאמרים נערכו וסודרו מחדש ע"י העורכים המוכשרים, שהניחו לפני הלומד קובץ ובו הכנה נפלאה לחג הפורים. החוברת מוקדשת לרפואת פצועי מלחמת שמחת תורה ('חרבות ברזל') ולע"נ הרוגיה, וביניהם ישראל עמיחי ויצן הי"ד שנפל כאשר הגן בגופו על שכניו בקיבוץ כרם שלום. שלושה מאמרים בספר הם מתורתו של אביו הרב שלמה יוסף ויצן שליט"א, רבו של היישוב פסגות ור"מ ותיק בישיבת בית אל.

לבוש מלכות על מגילת אסתר. שילה שריג. בית אל, תשפ"ג. 111 עמ'.
(shilosarig@gmail.com)

שילה שריג, תלמיד חרוץ בישיבת 'דרך חיים' שבקרית חינוך שעלבים, חיבר פירוש על מגילת אסתר ובו שלושה חלקים: 'לבוש' - לקט פירושים על המגילה, 'מלכות' - ביאור הכינוי 'מלך' בכל מקום שבו הוא מופיע במגילה כמכוון לריבונו של עולם, ו'לבוש מלכות' - פירוש משולב על סדר המגילה בעקבות שני החלקים הנ"ל. הוא צירף נספחים ובהם ביאור התאריכים במגילה, דברים על ספר הגימטריות לר' יהודה החסיד, ודרך המלוכה בימי אחשוורוש - דברים מלוקטים מתוך פירוש המלבי"ם. יישר כוחו על חריצותו ועל טוב טעמו.

לעשות את עצמן. מסע בעבודת המידות. ליאור אנגלמן. ירושלים, מגיד, תשפ"ד.
לא+204 עמ'. (02-6330530)

המחנך והסופר הרב ליאור אנגלמן לא מתכוון בספר הזה לכתוב 'מסילת ישרים' חדש, אלא להנגיש, כיד כישרונותיו החינוכיים והספרותיים, את האוצרות המוסריים והחינוכיים שנמצאים בארון הספרים היהודי ללב היהודי העכשווי. לטענתו הוא כתב את הספר ראשית כל עבור עצמו, והואיל להעביר אותו גם לרבים כאשר חשב שיתכן שתהיה בקריאה ובלמוד בו תועלת. ויש, והרבה. הספר מסייע לקורא להבין את עצמו, לראות באופן בלתי משוחד את מעלותיו ואת חסרונותיו, חזקתיו וחולשותיו, ואיך הוא יכול 'לעשות את עצמו' במובן החיובי, ולהתרחק מ'לעשות את עצמו' ב'כאילו', במובן השלילי... המידות בהן הוא דן ומוביל את הקורא לתקן אינן תמיד המידות המוסריות הקונבנציונליות, אלא כלולות בהן למשל מידת הפרפקציוניזם שיש בה גם חיוב אבל גם הרבה שלילה, מידת ההחצנה המוגזמת, מידת ההתמדה החשובה שגם לה צריך לתת גבולות, ומידת הנקמנות שאותה צריך להעלים

מהחיים, ולהטביע אותה בכמויות אינסופיות של לימוד זכות. הספר מוקדש לאבי המחבר, ובהקדמה נמצאים דברים מרגשים על דמותו והנהגותיו.

מועדים למזכרת. עיונים הלכתיים ומחשבתיים במועדי ישראל. הרב אוהד פיקסלר. מזכרת בתיה, תשפ"ד. 453 עמ'. (ohadfix@gmail.com)

הרב פיקסלר משמש כרב קהילה במושבה מזכרת בתיה (עקרון) כבר שנים רבות. לפני כמה שנים הוציא לאור את ספרו 'מסיני ועד ימינו' ובו עיונים במסורת התורה שבעל פה, ועתה זכינו לספר חדש שעוסק בענייני הלכה והגות סביב מועדי ישראל. פרק לד עוסק במכירת חמץ ממקורותיה בתוספתא ועד מנהגי הקהילות בימינו, כשהמחבר מדגיש שבכל הדורות התלוותה למכירה תחושה לא נוחה של 'הערמה' הנעשית בניגוד לפשט דברי התורה. למעשה כמו פוסקים רבים ממליץ הרב פיקסלר לכל מי שיכול לוותר על המכירה, ולהשאיר אותה בעיקר לגופים ומוסדות שהמכירה, כשהיא נעשית על פי דקדוק הדין, מותרת להם לכתחילה ומצילה אותם מהפסד מרובה ואת הציבור ממכשול. הדפסת הספר התעכבה חודשים רבים בגלל המלחמה והעיסוקים הציבוריים והמשפחתיים של המחבר סביבה, ועתה הוא מונח לפנינו על חמישים פרקיו לתועלת המעיינים.

מחקרים בלשון חכמים. כרך ד. משה בר אשר. ירושלים, מוסד ביאליק, תשפ"ד. 326+ז עמ'. (02-6783554)

פרופ' בר אשר כבר חיבר וערך עשרות ספרים ומאות מאמרים, וקיבל כבר את כל התארים האפשריים ואת כל הפרסים הרלוונטיים. עתה כשהוא באמצע העשור התשיעי לחייו הוא ממשיך ליצור ולחדש ולסכם, ולהועיל למומחים שעיסוקם בלשון הקודש וגם לציבור הרחב. בספר זה, המוקדש למוריו הראשונים בארץ, רובם רבנים ומורים ב'ישיבת הדרום' ברחובות בשנות החמישים, הוא עוסק בסגנון לשון חז"ל ובדקדוקה, במשקליה ובצורותיה, דן בפרטים מסוימים בניקודו של כת"י קויפמן הידוע שעדיין נותר מה לדון בהם, מברר ומפרש כמה דרשות חז"ל שבסיסן לשוני וחוקר כמה מדרשי שמות (למשל השם רות הוא לדעתו ראיות בהבלעת האות א, שהרי עורפה הפנתה את עורפה לנעמי ובניגוד אליה רות **ראתה** אותה ואת דבריה, בנוסף לדרשות האחרות של שם זה - שזכתה שיצא ממנה דוד שריווה את הקב"ה בשירות ותשבחות, או שהייתה מרתתת מן העבירות). פרק יט, האחרון בספר, סוקר את עבודותיו של החוקר הוותיק פרופ' שמעון שרביט ומביע לו הערכה רבה, ומפתחות מפורטים מסיימים כרך חשוב זה. עוד ינוב בשיבה ותפרה תורתו של פרופ' בר אשר.

ממעמקים קראתיך ה' - הקמת בית הכנסת במקום הנמוך בעולם. עמוס מ' ינון. הרצליה, ספרי ניב, תשפ"ג. 350 עמ'. (www.nivbook.co.il)

זהו ספר מיוחד במינו, שמתאר את השלבים והמהלכים שהובילו לצמיחתו של בית הכנסת במקום הנמוך ביותר בעולם - קיבוץ קלי"ה, ואת החוויות והאירועים שסבבו את הפעלתו

מאז הוקם. קיבוץ קלי"ה [=קם לתחייה ים המוות] הוקם לפני כחמישים שנה ע"י התנועה הקיבוצית בגבעות שמול צפון ים המלח, ומהווה כתם ירוק של מים וחקלאות ואיכות חיים בתוך השממה שמסביב. בחורף תשס"ו, בעקבות חזרתו בתשובה של המחבר וחברים נוספים בקיבוץ, הוקם בו בית כנסת, שפעיל מאז ועד היום ללא הפסקה בכל השבתות והחגים, והמחבר מעיד שמאז הוקמו בתי כנסת גם ביישובים נוספים באיזור, ובהם בית הערבה, אלמוג, אובנת וקדם-הערבה. הספר משלב דברים על פרשות השבוע עם סיפור המקום והאנשים החיים בו, ומתאר באופן מרתק את השילוב המוצלח של יישוב חילוני-ברובו עם הפעילות הערה של בית הכנסת.

נְעֻשָׁה אָדָם. התבוננות פנימית בתיאוריית האבולוציה. הרב יצחק גינזבורג. עורך: יהודה אריה הרשקוביץ. כפר חב"ד, גל עיני, תשפ"ד. 252 עמ'. (058-6729270)

הרב גינזבורג שליט"א הוא רב והוגה דעות ידוע, שעיקרו יונק מתורת חב"ד אבל נופו פרוש על מרחבי התורה והמדע וההיגיון והרגש. ספר זה נערך ע"י אחד מתלמידי המובהקים - אחייני המחנך הרב יהודה הרשקוביץ, ובו הוא עורך לפני הקורא את התשובה הלמדנית והקבלית והחינוכית והמוסרית והמדעית והחסידיית לעיקרי תורת האבולוציה, שמזמן כבר אינה תיאוריה ביולוגית-זואולוגית-גיאולוגית-קוסמולוגית-היסטורית בלבד, אלא עמוד התווך של התרבות המודרנית, שמסרבת לקבל שהקב"ה ברא את העולם. התוצאה הישירה היא הסרת האחריות של האדם מהחלטותיו המוסריות, כי אם אין בורא אין גם דין ואין דיין ואין שגר ואין עונש ואיש לאוהליך ולתאוותיך ולמלחמותיך... הרב גינזבורג בסדרה של שיעורים, שאותם ערך הרב הרשקוביץ בכישרון רב בעשרה פרקים עם הקדמות ונספחים, מציג תפיסה מדעית מחודשת בדבר מוצא המינים שתופסת תאוצה בשנים האחרונות, ומוסיף על גביה נדבך תורני-קבלי משמעותי, שגם מי שלא מונח ברעיונות הקבליים ובצורת החשיבה המיוחדת של הרב גינזבורג יכול להבינה. הרב למעשה מגלה את נוכחות ה' גם בתוך המנגנונים השונים של התפתחות העולם, מחזיר את הקב"ה כביכול למרכז הזירה כ'בעל הבירה' שמציץ ומתגלה למי שמחפש אותו באמת אפילו מתוך סיבוכי האבולוציה - ומתוך כך חוזר האדם להיות נזר הבריאה ובעל בחירה חופשית באמת. עבודת העריכה כללה שיכתובים של שיעורים בעברית ובאנגלית והוספות והשלמות של העורך ועוזריו, ובמידה מסוימת היא עומדת בצל עמדתו הידועה והבלתי-מתפשרת-לכאורה של הרבי האחרון זצ"ל נגד אמיתות תורת האבולוציה בכלל. כדרכם של דברי וספרי הרב גינזבורג השילוב של תורה ומדע והיגיון וקבלה וחסידות לא מתאים לכל 'ראש' וגם לא לכל 'לב', אבל נראה שדווקא מספר זה עשויים להפיק תועלת גם כאלו שאינם 'זורמים' בדרך כלל עם הרב גינזבורג ותלמידיו. העורך מודה בסוף הקדמתו בין השאר להוריו, גיסי הרב מיכאל שליט"א, ר"מ ותיק בישיבת מרכז הרב ורב היישוב נריה שבבנימין, ואחות ד"ר בת שבע, וכותב שאת אהבת החוכמה ורחבות האופקים שהם זרעו בו בדמעה לפני שנים רבות - הם זוכים לראות נובטים בעיסוק האינטנסיבי של בנם בתורה ובמדע, כפי שהדבר מתבטא בין השאר בעריכת ספר חשוב זה.

ספר מצוות גדול. מהדורת הסמ"ג השלם. עשה כרך שני, מצוות פב-קכב. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשפ"ד. 21+שעז עמ' (wso@shaalvim.co.il)

לפני פחות משנתיים זכינו להוציא לאור את הכרך הראשון של חלק העשין של הסמ"ג השלם. כמה חודשים לפני כן, באמצע חורף תשפ"ב, זכינו להוציא לאור את החלק הראשון של חלק הלאוין של הסמ"ג השלם במהדורה מחודשת ומתוקנת, שכללה את שני הכרכים הראשונים של מפעל הסמ"ג השלם שיצאו לאור לפני שנים רבות. עתה אנו זוכים להוציא לאור את הכרך השלישי במפעל גדול זה והוא החלק השני של חלק העשין, וכבר עומדים על האובניים לקראת סיומם שלוש הכרכים הבאים - כרך נוסף של מצוות עשה ושני כרכים של מצוות לא תעשה, ובוזה תסתיים בעז"ה המלאכה. החידוש העיקרי במהדורה זו הוא בנוסח הסמ"ג - הוכח ללא כל ספק שרבנו משה מקוצי עצמו, כפי שנהגו גם כמה מחברים אחרים מתקופת הראשונים, עמל שנים רבות לתקן ולשפץ ולהשלים את חיבורו אחר שכבר הועתק והופץ בנוסחו הראשון בין חכמי ישראל, כך שקיימת מהדורה קמא של הסמ"ג, שאותה מייצגים חלק מכתבי היד, וגם מהדורה בתרא אותה מייצגים כתבי יד אחרים. כתבי יד רבים מציגים לפנינו נוסח מעורב, שבו נמצאים חלק מתיקוני המחבר במהדורה בתרא שלו ובמקומות אחרים נותר נוסח מהדורה קמא. גם בדפוסים הישנים והחדשים נמצא למעשה נוסח מעורב, שפעמים רבות הסתירות שבו מעוררות תמיהה אצל המעיינים. אחרי עמל גדול ורב שנים, בניצוחם של ידידי הרב ישראל מרדכי פלס ואחריו הרב אברהם יעקב גולדמינץ, הצליחו אברכי וחוקרי מכון שלמה אומן להגיע לנוסח שמייצג למיטב הבנתם את הנוסח האחרון שיצא מידי המחבר רבי משה ב"ר יעקב מקוצי, והוא נוסח מהדורה בתרא שמודפס ב'פנים' במהדורת הסמ"ג השלם. בהערות על הדף, ובהרחבה בילקוט שינויי הנוסחאות שבסוף הספר, הוצגו לפני הלומדים הנוסחים השונים שבכתבי היד והדפוסים. כל שינוי בין נוסח מהדורתנו, שהוא כאמור נוסח מהדורה בתרא, לנוסח מהדורה קמא, הודגש בגוף הספר, ובהערות הוסבר מהו השינוי ומדוע מצא מקום רבנו המחבר לשנות את נוסח מהדורה קמא לנוסח אחר, שהוא מהדורה בתרא. כמו כן הערנו בכל מקום שבו הנוסח המקובל בדפוסים שונה באופן משמעותי מנוסח מהדורה בתרא, שהוא נוסח ה'פנים' במהדורתנו וכו"ל. במקביל הוספנו מערכת של הערות וצינונים שבהם אנו מפנים למקורות הסמ"ג, שהם בעיקר סוגיות הש"ס ופירושי רש"י ובעלי התוספות, וכן ספר התרומה לרבנו ברוך הצרפתי וספר יראים לרבי אליעזר ממיץ ופסקי הרמב"ם, ולעיתים גם ספרי קדמונים אחרים. פעמים רבות הראינו איך רבנו בעל הסמ"ג נוקט בספרו לשון של ראשון אחד, בדרך כלל היראים או הרמב"ם, אבל עושה בו שינויים מסוימים כך שבפרטים חשובים בסוגיא יוצא שהוא דווקא נוקט להלכה כדעתם של ראשונים אחרים. כמו כן הוספנו על הדף מהדורות מדויקות ומתוקנות של נושאי כליו העיקריים של הסמ"ג - רבי אייזיק שטיין, רבי זלקה זק והמהרש"ל. גם דאגנו לקיטוע ופיסוק מדויקים של גוף הספר ושל מפרשיו, הוספנו כותרות צד, והפנינו לדפי דפוס ונציה שבו השתמשו כל גדולי ישראל במאות השנים האחרונות עד דורנו. את הכל עשינו לתועלת הלומדים והפוסקים, כדי להחזיר לסמ"ג מזוהרו שקצת הועם בדורות האחרונים, שהרי בזמנו הוא נחשב לאחד משלושת גדולי הפוסקים לצד הרמב"ם והטור, ועל כן זכה להפניות ב'עין משפט' בכל דפי הש"ס מאז דפוסו ונציה.

עיר עתיקה חדשה. שימור והתחדשות ברובע היהודי בירושלים. ברכה סליי ורות קרק. רמת גן, בר אילן, תשפ"ד. 198 עמ'. (press@mail.biu.ac.il)

הרובע היהודי בירושלים היום אינו דומה כלל למראה שהיה לו במשך דורות, עד לחורבנו במלחמת השחרור. ההתלהבות מהחזרה לעיר העתיקה בעקבות מלחמת ששת הימים גרמה לפרץ של עשייה ותיכנון שדחפו והשיגו זו את זה. במשך השנים הפך הרובע היהודי למרכז דתי ותרבותי ותיירותי נוסף להיותו שכונת מגורים יוקרתית, כיום ברובה חרדית, שמנסה לחיות את ההווה תוך שמירת מורשת העבר. את כל השלבים בהתפתחותו ובנייתו של הרובע היהודי במאה השנים האחרונות, מאז ימי המנדט ועד היום, מציגות באופן מקצועי ומרתק שתי מומחיות לגיאוגרפיה, שירושלים בכלל והעתיקה בפרט נמצאות בליבן תמיד. הן עוסקות בספר בדרכי שימור המורשת הפיסית והתרבותית בארץ כלל ובירושלים בפרט, בתוכניות האב השונות לירושלים-רבת הרבה לפני שחלמו על איחוד העיר ועד השנים האחרונות, מתארות את דרכי שיקום הרובע מבחינה פיסית והתיישבותית אחרי שחרורו בתשכ"ז, מסבירות את ההיבטים המסחריים והתיירותיים שהיו חלק מהותי מהתוכניות השונות ומביצוען, מתמקדות בפרשות 'מסובכות' כשיפוץ כיכר בתי מחסה ובהמשך שיחזור בית הכנסת 'החורבה' ועוד ועוד. בפרק האחרון הן מזכירות גם את ההתיישבות היהודית בשכונות האחרות של העיר העתיקה, שנתקלה תחילה בהתנגדות אקטיבית ופאסיבית של מוסדות המדינה, אך היום היא כבר עובדה קיימת הכוללת מאות משפחות המפוזרות בעיר העתיקה כולה שכבר אי אפשר להתעלם מהן. הספר מסתיים בקביעה שהחיים ברובע היהודי דומים לחיים בתוך היסטוריה, כשעבר והווה ועתיד מעורבים בחיי הימים של תושביו. מהרה ייבנה המקדש והרובע היהודי ייפך למרכז האירגוני של עולי הרגל, ופרקים חדשים שיתארו זאת ייכתבו במהדורות הבאות של הספר...

על כנפי נשרים. מחקרים בספרות ההלכתית של הרמב"ם. אהרן אדלר. ירושלים, תבונות, תשפ"ג. 421 עמ'. (aaronadler50@gmail.com)

עשרות שנים למד הרב אדלר ולימד, ניהל מוסדות תורה ושימש ברבנות, ובמקביל לא הפסיק לחקור את דרכי כתיבתו ופסיקתו של 'הנשר הגדול' הרמב"ם (דרך אגב, על כינוי זה לרמב"ם נכתב, נוסף למה שציין המחבר, גם ב'המעין' מו, ד [תמוז תשס"ו] עמ' 68 ואילך ובגיל' מז, ב [טבת תשס"ז] עמ' 81). מאז עבודת הגמר שלו בישיבה-אוניברסיטה על היחס בין פסקי הרמב"ם בפירוש המשנה שלו לבין פסקיו במשנה-תורה לא עזב הרב אדלר את הנושא, הירצה עליו במסגרות שונות וכתב עליו בכתבי עת מגוונים, והדברים גובשו בחיבור לקבלת תואר ד"ר שעסק, בשילוב של למדנות ומחקר, במאות השינויים להלכה שבין פסקי הרמב"ם בפיה"מ המקורי לבין הנוסח האחרון שלו ופסקיו במשנה תורה. המחבר משבח מאוד את מדריכו בעבודה זו הרב פרופ' ש"ז הבלין שליט"א, שלדעתו הוא מגדולי חוקרי הרמב"ם בכל הדורות ש'ערכה של שעת פגישה אישית עימו שווה בעיני לקורס פרונטלי סמסטריאלי... המסקנה של המחבר היא שרוב 'החזרות' של הרמב"ם אינן שינויים נקודתיים בדעתו מימי צעירותו בכתב פיה"מ לימי בגרותו בחיבור

ספר משנה תורה, אלא שהם נובעים משינוי גישה - הרמב"ם המבוגר נטה פעמים רבות לפסוק כירושלמי גם נגד הבבלי, הרגיש מחויב פחות לפסקי הגאונים, נטה יותר לפסוק כעיקר הסוגיא והרגיש מחויבות מופחתת לפלפוליה והרחבותיה. נוסף על כך לעיתים הרושם הפסיקתי העולה מהסוגיא היה חשוב בעיניו מכללי פסיקה מסוימים, ובמהלך השנים הוא גם הסתמך יותר על מנהגי ארץ ישראל ומצרים, גם כאשר הם לא התאימו לפשטות הסוגיות. כל החלק הראשון של הספר עוסק בעניין זה, ובהמשכו נמצאים מאמרים חשובים - מאמר שמוכיח שבמקומות רבים השגות הרמב"ם על הרמב"ם נבעו מנוסח ראשוני או מוטעה שהיה בספר משנה תורה שעמד לפניו, מאמר שדן בשינויים שעשו המדפיסים בנוסח התפילות והברכות של הרמב"ם, 'גילוי' העיקר הי"ד של עיקרי האמונה של הרמב"ם, שמשום מה אינו מנוי ברשימה המפורסמת שבראש פיה"מ לפרק 'חלק', והוא האמונה בבחירה החופשית שיש לאדם (אך ניתן לומר שאכן זהו עיקרון חשוב מאוד - אך ההתעלמות ממנו אינה גורמת לאדם להיחשב אפיקורוס שאין לו חלק לעולם הבא, שלא כעיקרים האחרים), זיהוי 'אבותיו הרוחניים' של הרמב"ם, נוסף על אביו ועל הר"י מיגאש רבו של אביו שאותם הגדיר הוא עצמו כרבותיו, והם לדעת המחבר אברהם אבינו, רבי עקיבא ורבי יהודה הנשיא, והוא מביא לכך מקורות וראיות מדברי הרמב"ם עצמו בכתביו השונים, ועוד מאמרים חשובים ומעניינים. הרב אדלר כותב שחיבור זה הוא, בין השאר, שי שהוא נותן לעצמו לקראת הגיעו לגיל שבעים - שי מכובד מאוד!

פירוש רבנו אליקים על מסכת יומא. יו"ל ע"פ כת"י עם ציונים ומקורות ומבוא מקיף. הרב אליהו חיים הלוי לרנר. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ג. 24+של עמ'. (office@machon-y.com)

מהדורה מתוקנת ומושלמת של הפירוש שיצא לאור לראשונה מכת"י בשנת תשכ"ד ע"י חברת 'מקצי נרדמים'. רבנו אליקים היה מחכמי מגנצא בדורו של רש"י, אך לא ידוע על קשר ביניהם. הוא כתב פירוש על כל התלמוד, אך אלינו הגיע רק פירושו על יומא וקטעים מפירושו על מסכת תענית, ואולי קטעים נוספים בפירושי הראשונים על הש"ס המיוחסים אליו. לספר צורפו גם שרידי פירושי רבנו גרשום לסוף המסכת, שגם הוא חי במגנצא דור אחד לפני רבנו. המהדיר עשה עבודתו נאמנה, וכמעט כל משפט מלווה בהסבר ובהשוואה לדברי ראשונים ובציון לדברי אחרונים, וישר כוחו.

פירוש רש"י למסכת ביצה. מהדורה ביקורתית. אהרן ארנד. ירושלים, מוסד ביאליק, תשפ"ד. 648 עמ'. (ayahrend@walla.com)

אחרי הפירושים על מסכתות מגילה, ראש השנה וסוכה, הגיע תורו של פירוש רש"י על מסכת ביצה. בדרכו הישרה והדייקנית אווז ד"ר ארנד בכל עדי הנוסח של הפירוש - כתבי יד שלמים וחלקיים ודפוסים ראשונים והשוואות למובאות בראשונים ולנוסח רש"י על הרי"ף ועל 'עין יעקב' ועוד, וממצה מתוכם את הנוסח המקורי של פירוש רש"י, כשהוא נעזר גם בניתוח

הגירסאות השונות והסותרות, כאשר כל חילופי הנוסח מוצגים לפני הלומד לשיקול דעתו. ידועה האימרה הישיבתית שעל טיפת דיו של רש"י צריך לשבת שבעה נקיים - בספר זה טרח המחבר שנים כדי לסייע ללומד לקבל לידי נוסח מתוקן, כך שכל טיפת דיו שרש"י כתב תגיע לעיניו כפי שנכתבה, או לפי הנוסח הקרוב ביותר לנוסח המקורי. החלק הראשון של הספר כולל מבוא מקיף ביותר הכולל עשרה פרקים - הוכחת בעלות רש"י על פירושו לביצה, זמנו של הפירוש, עדי הנוסח שלו, התוספות שנכנסו לעדי הנוסח וגם לדפוסים המקובלים שאינן מאת רש"י, נוסח רש"י שעל הר"ף, נוסח התלמוד שעמד לפני רש"י, חיבורים וחכמים שמוזכרים בפירוש רש"י על ביצה, הלעזים בפירוש, ענייני ריאליה, שינויי הצנזורה ועוד, כל מה שצריך לדעת מי שרוצה להכיר מקרוב את פירוש רש"י המקורי על מסכת ביצה. המבוא מפרנס כמאה עמודים, אחריו גוף הספר שכולל כ-400 עמודים - פירוש רש"י על ביצה עם שינויי הנוסחאות וההערות והצינונים וההבהרות וכו', ובהמשך נספחים ומפתחות רבים ומפורטים. כך ברש"י ד"ה 'אגבא דפטורא' בסוף פרק 'אין צדין' (כט, ב; עמ' 410 בספר שורה 12) מסביר רש"י שכדי לשנות ביו"ט האשה לא הייתה לשה על השולחן עצמו אלא 'על אחורי השולחן שיש לו תוך, שקורין טורנדויירא'. במדור שינויי הנוסחאות מוזכר שבחלק מכתבי היד הלעז חסר (תופעה נפוצה) ובאחרים האיות מעט שונה (כנ"ל, הרי המעתיקים בדרך כלל לא הבינו את המילים האלו), ובכת"י אחד הלעז הוא 'מטרא'. בהערות מסביר ד"ר ארנד היטב את משמעות הלעז בהקשרו על פי ספריו של אבי מורי ז"ל 'אוצר לעזי רש"י' ו'החיים בימי רש"י', ולגירסה השונה של הלעז הוא מביא את דעתו של אחד מגדולי החוקרים של שפות אירופה העתיקות בימינו פרופ' סריל אסלנוב, שהציע להגיה במקום 'מטרא' - 'משדא', שהוא בשפה הספרדית כלי שקשור לשולחן. נראה שמעתיק כתה"י הזה המיר מדעתו לעז מקורי צרפתי שלא היה מוכר בסביבתו בלעז בשפתו, וכוונתו הייתה להסביר שלגב השולחן היה מחובר כעין כלי ובו לשה האשה ביו"ט כדי לשנות מדרך לישתה הרגילה. יישר כוחו של ד"ר ארנד על חיבורו החדש, שיביא ללא ספק תועלת רבה ללומדי מסכת חשובה זו. עוד כשלושים מסכתות והמפעל מסתיים...

פנס שלמה. ביאורים ופירושים על תהלים, ישעיהו והושע. רבי שלמה זלמן פינס. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ג. ח+359. (office@machon-y.com)

הדפסה מחודשת של חלק מספרי רש"י פינס זצ"ל ממינסק-ציריך, הפעם פירושו על שלושה ספרים בנ"ך. המחבר היה תלמיד חכם ואיש ציבור ראשון במעלה בקנה מידה מקומי ועולמי, וגדולי הדור סמכו עליו והתחשבו בדעתו בעניינים שברומו של עולם. פירושו מצטיינים לעיתים קרובות בחידושם, אולם מתברר שהחידושים האלו טמונים ממש בפשט הפסוקים, והמחבר רק הרים את החספא והנה המרגניתא מונחת לפנינו. כך בפירושו על פרק לז בתהילים העוסק ביחסו של הצדיק לרשעים מדייק המחבר שמדובר על תגובה של דוד למאורע מסוים - שלוש שנות הרעב שהגיעו אז לארץ (שמ"ב פרק כא), שגרמו לפריצת גדרי החברה והמוסר ולפגיעה בעניים ובחלשים. בפסוק 'טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים' (לו, טז) - 'רבים' הוא לדעתו מלשון ריבית כמו בנחמיה ה, ב, והכוונה היא שיש להסתפק במועט גם בשעת הדוחק, ולא להיכנס למה שנקרא בימינו 'הלוואות בשוק האפור' שאחריתן רעה ומסוכנת...

שו"ת אבני דרך. חלק יט. שו"ת שהזמן גרמן בארבעה חלקי שולחן ערוך. אלחנן נפתלי פרינץ. ירושלים, תשפ"ד. 816 עמ'. (02-9998679)

247 סימנים בכל חלקי השו"ע מכיל הכרך החדש של שו"ת 'אבני דרך', ועוד סימן אחד (סי' רמח) הכולל כמאה הוספות והשלמות מאת המחבר עצמו ומתוך תגובות והערות שקיבל מקוראים, כולל תלמידי חכמים ידועים ומפורסמים שליט"א, על תשובות שהתפרסמו בחלקים הקודמים של הסדרה. אין כאן מקום לדון אפילו בחלק קטן מהעושר הגדול שבספר, אך אזכיר כאן תשובה אחת: סי' רמו עוסק באיסור קללה. המחבר מביא מקורות רבים לכך שגם במקרים שמדובר באדם רשע, שלחלק מהדעות מותר לקללו - אין לקלל אותו בקללה 'ימח שמו', כי גם רשע יתכן שיהיה לו זרע כשר, ורק לקב"ה מותר לפקוד עוון אבות על בנים. המחבר מביא את דברי בעל אבני נזר (ודברים אלו נאמרו גם בשם גדולים אחרים) שאי אפשר לקלל אדם יהודי, אפילו הוא רשע, בקללה 'ימח שמו', שהרי אם ימות בלי בנים יצטרכו לחלוץ לאשתו, מכאן שגם לגביו קיימת מצות יבום שעיקרה שלא יימחה שמו מישראל... הרב פרינץ הביא כדרכו מקורות רבים שדנו באיסור לקלל, ויש להוסיף לכך תשובה נפלאה ומקיפה בנושא מאת הגר"ח הלוי זצ"ל בשו"ת עשה לך רב ח"ג סי' נד למי שביקש היתר לקלל אדם שמציק לו ללא הרף ללא עוול בכפו, שמשקנתה היא: 'סוף דבר, הנני מייצץ להתרחק ככל יכולתך מקללה כל עיקר, וגם לא למסור דינך לשמים שהוא דבר אסור ונענשים עליו. וגדולה זכות התורה להציל אדם מכל מצריו ומציקיו בעולם הזה, ולהנחילו תקוה וכבוד לעולם שכולו טוב'. הרב פרינץ מביא בעניין זה בין השאר את דברי ספר החינוך מצוה רלא, שבשורשי המצוה כותב שהאיסור לקלל נובע מהאיסור להזיק ליהודי אחר, בניגוד לדעת הרמב"ם שהאיסור הוא חינוכי, כדי שהאדם לא ירגיל את עצמו לכעוס. ויש להעיר שפשוט שהרמב"ם קבע שזהו הטעם מפני שלדעתו לא יתכן שקללה תשפיע בעולם, שהרי הקב"ה לא ישמע לדברי המקלל שרצונו לפגוע ביהודי אחר, ולכן חייבים לומר שהטעם הוא חינוכי; בעוד שפשטות פסוקי התנ"ך ודברי חז"ל הם שקללה אכן עלולה להזיק כמו שכנגדה תפילה עשויה להועיל, ולכן אין צורך לחפש טעמים אחרים לאיסור גדול זה. ייש"כ של הרב פרינץ על מפעלו הענק - כך כ שכבר מוכן בחלקו אמור לכלול מפתח מפורט לכל העושר המצוי בסדרת 'אבני דרך', וכך כא שעוסק בשאלות שנשאל המחבר בימי מלחמה אלו כבר קורם עור וגידים.

שו"ת נחמת שלמה. שו"ת וחידיושי תורה והלכה. יוצאים לאור מכתבי יד ומתוך ספרים שנדפסו עם מבוא וצינונים ומקורות. רבי שלמה דוד כהנא. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ג. 42+תלד עמ'. (office@machon-y.com)

רש"ד כהנא זצ"ל היה האב"ד האחרון של ורשה, ולאחר שנחלץ ממנה ברגע האחרון מונה לרבה של ירושלים העתיקה ושימש בתפקיד זה בין השנים ת"ש-תש"ח. היה מגאוני דורו, איש חיל רב פעלים, אביון של העגונות, שתולדות חיו מקפלים את סיבוכי דורו - פריחת התורה בפולין לפני השואה והשבר שאחריה, כניעת הרובע היהודי לליגיון הירדני והריסתו, היאחזות שארית הפליטה בארץ וקשיי ראשית המדינה. במהלך המשברים האלו גם אבדו רוב כתביו ומכתביו וחידיושו, וחבל על דאבדין. רש"ד כהנא ידע את ערך עצמו ועמד כל

חיי בגבורה בחזית ההלכתית, ומצד שני ענוותנותו עצרה אותו ומלפרסם את כתביו בחייו. משרידי דברי תורתו שבכתב וממה שנדפס בספרי אחרים ובקבצים שונים הוציא לאור מכון ירושלים ספר מלא וגדוש עם תשובות ופסקים בארבעה חלקי השו"ע, וגם מכתבים בענייני ציבור, כמו איגרת לרב מאיר בר אילן ובה בקשה לתקן כמה דברים בנוסח הצעת החוקה למדינת ישראל שהגיעה לידיו בסוף שנת תש"ח. הספר מסתיים בבקשה שקיבל הרב כהנא מהרב יצחק הוברמן מחבר הספר 'בן לאשרי' שלא יימנע מלהדפיס את חידושו בענייני עגונות ובכל חלקי התורה, שהרי 'בשאלות ותשובות ג"כ יש אצל כבוד גאון תורתו הרמה על כל ארבעת חלקי השו"ע, לאו דווקא בעניין עגונות, כי הלא אני בעצמי כבר שאלתי מכבוד גאון תורתו הרמה בכל ארבעת חלקי השו"ע... נוכחתי שרוב הגאונים והצדיקים שלא הדפיסו ספרם בחיים - אח"כ הדפיסום יוצאי חלציהם, ולא היה דומה כפי שהמחברים עצמם הדפיסו, כי כמה פעמים גרעו והוסיפו... למרות עצה טובה זו לא זכה הגרש"ד להדפיס את ספרו בחייו, אבל מהדורה זו של מכון ירושלים, עם המבוא הנפלא של הרב שמואל חיים דומב וההדרה המדויקת של הרב יצחק מאיר ניימן, מכבדת בהחלט את המחבר, ונותנת לו שם עולם כראוי לו.

שו"ת ענות גבורה. חלק ראשון. תשובות, חקרי הלכות ופסקי דינים בארבעת חלקי השו"ע. גבריאל סרף. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשפ"ד. +28תמ עמ'. (02-6526231) הרב סרף משמש כבר כמה שנים כאחד משני ראשי ישיבת 'כרם ביבנה' לצד ידידו הרב אהרן פרידמן, אחרי שנים רבות ששימש בה כר"מ. נ"ב התשובות והמאמרים שבכרך זה מקיפים את כל חלקי ההלכה, מדין היסח הדעת בתפילין ועד הקרבת קורבנות בזמן הזה, והמחבר מוכיח בהם את גישתו שהלימוד העיוני הישיבתי הוא גם הבסיס לפסיקת הלכה נכונה ומדויקת, ודלא כדעתם של מעטים שעיון לחוד ולימוד הלכה לחוד. בראשות שני ראשי הישיבה הנ"ל ונשיא הישיבה הרב מרדכי גרינברג שליט"א פורחת 'אם ישיבות ההסדר', ישיבת כרם ביבנה, בכמות ובאיכות תלמידיה ולמדניה, ואשרינו שזכינו לכך.

שלטי הגיבורים. בענייני המקדש וכליו ועוד. רבי אברהם הרופא משער אריה [פורטלאונה]. עם מבוא, מקורות, ציונים, תרשימים, נספחים ומפתחות. מהדירים: הרב גדליה גינזבורג והרב יצחק אימס. עורכים: הרב יואל קטן והרב דוד גרבר. **מהדורה מתוקנת ומורחבת.** שעלבים, כולל 'בית הבחירה' כרמי צור ומכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים. תשפ"ד. +50תשט עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

רבי אברהם פורטלאונה חי במנטובה שבאיטליה לפני כ-450 שנה ולמד תורה אצל רבני העיר. במקצועו הוא שימש כרופא מומחה שריפא את עניי עמו בחינם ואת גדולי ועשירי הנוצרים בשכר, אך הוא עסק בכל שעה פנויה בתורה. כאשר נפל למשכב בערוב ימיו החל לכתוב ספר בענייני תפילה וקורבנות, שלא בא רק לסכם ולפרש את הסוגיות העוסקות במקדש ועבודתו - אלא עסק בהלכות המקדש וכליו כאילו שאלות אלו עולות לפתחו היום

ומצפות להכרעת הדין, וכאילו עליו הוטל התפקיד לבנות בפועל את בית המקדש ולפסוק הלכה בספיקות שמתעוררים בענייניו בשעת מעשה. דיוניו בפרטי הפרטים של בנין המקדש מזכירים לעיתים את ספרות השו"ת, המתייחסת בדרך כלל לשאלות המתעוררות מתוך החיים המעשיים עצמם. כך עסק רבנו בתיאור דרך תליית הפרוכת שבין הקודש לקודש הקודשים, פרטי אופן השמירה בהר הבית, מיקום מדויק של הלשכות השונות, אופני הניגון של הלויים, ועוד. קשה שלא להתפעל מן המחבר, השקוע בתוך צרות הגולה וחי בחסרון ספרים בעקבות שריפת התלמוד בארצו, כשהוא דן באריכות בזיהוי מדויק של אבני החושן למשל, מתוך אמונה יוקדת וציפייה עמוקה לבניין בית המקדש. "ד שנים חלפו מאז הדפסנו את המהדורה החדשה של ספר 'שלטי הגיבורים' לראשונה, ובמשך השנים הצטברו אצלנו הרבה תיקונים והוספות שמצאנו אנו ושהעירו לנו לומדים ומעיינים, ולכן החלטנו להוציא לאור מהדורה מתוקנת ומחודשת. חלק גדול מהתיקונים וההוספות הוכנסו לגוף הספר, והאחרים סומנו בכוכבית שמפנה לעיין בהוספות שרוכזו בסוף הספר על פי מספרי העמודים. כאן המקום להזכיר את אחד ממהדירי הספר ר' יצחק אימס ז"ל, שנרצח על קידוש השם עם רעייתו בפיגוע ליד קרית ארבע בשלהי שנת תש"ע, חודשים ספורים לאחר שיצא הספר לאור, ה' יקום דמם.

שערי צדק. קובץ מאמרים בדיני ממונות הלכה למעשה. כרך כג. עורך ראשי: הרב רצון ערוסי. קרית אונו, מכון מש"ה, תשפ"ג. 383 עמ'. (halichot@zahav.net.il)

הידיעה שיהודים שומרי תורה מבררים חילוקי דעות ממוניים שביניהם בבתי דין לממונות ולא בבתי משפט חודרת יותר ויותר לתודעת הציבור שומר המצוות. אחד הגורמים שמסייע ודוחף את הנושא הזה כבר שנים הוא אירגון 'הליכות עם ישראל' בראשות הרב רצון ערוסי רבה של קרית אונו, שגם מסייע להקמת בתי דין חדשים לממונות בכל רחבי הארץ, ומקיים פעילויות הסברתיות וחינוכיות בתחום. בין השאר מתקיים כבר ל"ב שנים כנס שנתי לענייני דיני ממונות במסגרת 'הליכות עם ישראל' ו'מכון מש"ה' שעל ידו, והקובץ הזה הוא הכרך הכ"ג שיוצא לאור בעקבות הכנסים האלו. הכנס בשנת תשפ"ב, במהלך הקורונה, התקיים בזום, אבל זה לא גרע מאיכות ההרצאות שנישאו בו, הפעם בנושא 'הבחירות על פי משפט התורה'. עסקו בו אנשי תורה ומחקר-תורני בכל מה שסובב את תהליך הבחירות וגם את מהותן - כמו משמעות הכרעת הרוב, תפקידים וסמכותם של נציגי ציבור בתפקידיהם השונים, הכוח של הציבור מול סמכותם של נציגיו, חובת ההשתתפות בבחירות, זכויות הפרט, סמכותם של תקנות קהל, סמכויות של רב נבחר מול רב ממונה, האם יש היתר להתמודד מול רב מכהן, זכות ההפגנה ומגבלותיה, סמכויות הראשויות המקומיות הנבחרות, שיטת הבחירות הראויה באירגונים ובמפלגות, התערבות הרבנים בבחירות, האם קלפי שנמצאו בה זיופים נפסלה כולה, סמכות הרוב בבתי דין ובהנהגה, מה דינו של רוב הנתמך ע"י גוים, נבחר ציבור ששינה את עמדותיו אחרי שנבחר, בחירות לוועד בית כנסת בשבת, ועוד. במהלך הכנס נערך משפט מבוים בנושא הזכות לבחור ולהיבחר, כאשר 'התנועה לאיכות השלטון' מנסה לשכנע את בית הדין שיש לפסול את

חברותם של קורח בן יצהר ואון בן פלת בכנסת בגלל עבירות שונות שעשו (פסה"ד: העתירות נדחו - חברותו של קורח אושרה פה אחד ושל און בן פלת לפי דעת הרוב, מפני שסמכות הציבור לבחור את נבחריו גוברת על הדרישה שהנבחרים יהיו נקיי כפיים לחלוטין). הקובץ מסתיים בהחלטות כנס הדיינים ה-17 שנערך בשולי הכנס לדיני ממונות, ובו קביעה של מספר תבחינים שעל פיהם ניתן לקבוע אם חוק תקף על פי ההלכה. מדובר על הנחיות לבתי הדין לממונות, שחתומים עליהם אב"דים ודיינים בבתי דין לממונות, והם יסייעו לדיינים לקבוע מתי חוק בעל השפעה על דיני ממונות מקובל גם להלכה, ומתי יש להתעלם ממנו במשפט התורה. יבורכו הרב ערוסי שליט"א ואנשי 'מכון מש"ה' על סיועם לחיזוק משפט התורה בישראל.

The Yom Kippur that Never Ended [יום הכיפורים שלא הסתיים מעולם].

תלמידי ישיבה הופכים ללוחמים במהלך מלחמת יום הכיפורים. שלום וסרטייל, עם אביחי פלד. ארה"ב, מוזאיקה, תשפ"ד. 22+217 עמ'. (shalom_w@mbsg.co.il)

זהו תרגום לאנגלית של הספר 'בין גזרי ים סוף' שפרסם לפני ארבע שנים איש העסקים העוסק בצרכי ציבור באמונה עוה"ד ר' שלום וסרטייל, כהשלמה וכתוספת לספר 'חצי הדרך לקהיר' שהתפרסם לפניו ע"י מפקד הגדוד שלו דאז, ותיאר את מלחמתו של גדוד 106 בגיזרה המצרית במלחמת יום הכיפורים. מבחינה היסטורית וצבאית ואנושית היה הספר שחיבר המג"ד ארבעים וכמה שנים אחרי המלחמה ספר אמין ומכובד, אבל לדעת שלום וחבריו, בני ישיבות ההסדר שהיו מחיילי אותו גדוד, היה חסר בספר הפן הרוחני בכלל, ותיאור מלחמתם של בני הישיבות כמעט שנעלם בתוך פסיפס האירועים שתוארו בספר 'חצי הדרך לקהיר'. קם שלום ועשה מעשה, ובעזרת ידידו עוה"ד אביחי פלד, גם הוא בוגר ישיבת ההסדר בשעלבים שנפצע במלחמה ונשבה ע"י המצרים ואיבד את זרועו, כתב ותיאר וסיפר על דרכו שלו ועל דרכיהם של חבריו בישיבה ובצבא לפני המלחמה ובתוכה ואחריה. הדברים כתובים בסגנון פשוט וענייני, עטופים באהבת תורה ויראת שמים ואהבת הארץ ומסירות נפש, והם יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. הספר במהדורתו העברית עורר עניין רב, ואחרי בקשות חוזרות ונשנות החליט שלום לתרגם את הספר לאנגלית (וגם לצרפתית: 'Un Kippour inachevé' - Un étudiant de yéchiva dans la tourmente de la guerre, octobre 1973. Paris, Editions Lishma, 2023). תמונה. מרגשת מאוד, שהיא יותר מאלף מילים, נמצאת בעמ' 99 וגם בגב הכריכה: שלושת האחים החיילים לבית וסרטייל, שלמה שלום ומשה, שנפגשים לראשונה מאז תחילת המלחמה אחר הפסקת האש של תחילת מרחשון תשל"ד, מצטלמים לפני הטנק של שלום סמוך לעיר סואץ שבדרום התעלה. שלום וסרטייל לא חשב שתרגום הספר המתאר את מלחמת יום הכיפורים יקדים ויציא את התמונה האמיתית של הלוחמים בני הישיבות, בהם כמה מבניו, חתניו ונכדיו, במלחמת 'חרבות הברזל' דהשתא, שמסירות הנפש שלהם ושל חבריהם בחודשים אלו בעזה ובצפון מרשימה ומעודדת ונוגעת ללב. 'הִרְגִּינוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוּם וְנִקְּם וְשִׁיב לְצַרְיָו וְכִפֹּר אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ'.